

Les naus d’En Colom i l’armada de Joana «la Boja» (1)

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 10-05-2021

L’armada que a l’estiu de 1496 traslladà a Flandes la futura Joana la Boja a casar-se amb l’arxiduc Felip el Bell, fou aplegada a les costes catalanes. En Pep Mayolas ens mostra com la preparació d’aquest viatge i les disposicions per als enllaços amb la Casa d’Àustria es van dur a terme en el marc de les Corts d’Aragó (Tarassona-Daroca, agost-novembre de 1495), de les Corts valencianes (Sant Mateu, desembre 1495 - gener 1496) i de les Corts catalanes (Tortosa, desembre 1495 - abril 1496). Primera part de l'article.

1. UNA ARMADA QUE POT DUR EL DUC DE GANDIA A ROMA

El 21 d’agost de 1496 —o un dia més tard, escriu la Bethany Aram—,[1] l’esquadra que duia Joana d’Aragó i de Castella a casar-se amb Felip el Bell, arxiduc d’Àustria, sortia del port càntabre de Laredo rumb a Flandes.[2] Segons la versió més repetida, la mare de Joana, Isabel la Catòlica, l’havia acompanyada per acomiadar-la «no pas amb el seu marit Ferran —que havia hagut d’acudir als seus regnes d’Aragó—, però sí amb tots els seus fills, el príncep Joan i les infantes Isabel, Maria i Caterina. Fins i tot l’última nit que l’esquadra és ancorada al port, la vol passar amb ella en el vaixell que l’ha de dur tan lluny».[3] Era la nit del 21 al 22 d’agost de 1496.

A parer d’En William H. Prescott, l’esquadra estava integrada per «cent trenta naus, entre grans i petites, amb fortes tripulacions i perfectament equipades amb tots els mitjans de defensa contra els creuers francesos».[4] La Bethany Aram precisa que les naus eren cent trenta-tres, amb una tripulació de 15.000 homes i «pertrets, des de pólvora fins a barrils d’aigua fresca, amb precaucions contra eventualitats, des d’incendis fins a disputes a bord i atacs enemics».[5] La Ma. Montserrat León Guerrero confronta les dades d’uns quants cronistes de l’època i, tret d’alguna veu dissonant, la majoria coincideixen a assenyalar que la flota reunia entre 90 i 130 vaixells,[6] en funció de les versions.

A la nostra obra Erasme i la construcció catalana d'Espanya ja havíem aportat documents conforme aquesta armada —o, si més no, una part substancial d'ella— havia estat aplegada a València. Hi vèiem que el 9 de juny, Ferran II escrivia des d'Almansa un carta al batlle general del regne, En Diego de Torres, on li manava que impedís la partida del II duc de Gandia cap a Itàlia, si hi era a temps: «Camarero y bayle general: Por cosas que mucho cumplen a nuestro servicio y a la seguridad del duque de Gandía, le scrivimos con una carta nuestra, que va aquí, que no parta en ningún caso hasta que pueda ir en cierta armada nuestra que nós mandamos fazer, en que Dios mediante podrá ir seguramente».[7] La carta fou tramesa, com dèiem, el 9 de juny, però arribà a València el 12, quan el duc de Gandia ja n'havia partit, ja que havia salpat cap a Roma el 10 de juny de 1496.[8]

2. NAUS RETINGUDES AL GRAU DE VALÈNCIA PER FER L'ARMADA DE FLANDES

A continuació, En Víctor Cucurull ens facilitava un document del qual s'inferia amb tota claredat que l'armada que traslladà Joana sortí de València. El 28 de juliol de 1499, en teoria des de Granada, el Rei Catòlic adreçava una altra carta al batlle general de València perquè investigués les causes de la pèrdua de diners soferta pels arrendadors del peatge, arran d'un recurs que els afectats havien alçat al monarca. Deia Ferran II:

«El Rey.

»Cambrer y balle general. Per part dels arrendadors del dret del peage e altres drets de aqueixa ciutat e regne dels anys passats de MCCCCLXXXXV, XCVI, XCVII, XCVIII es stat hagut recors a nostra Magestat dients que a causa del deteniment ques feu de les naus per a larmada que nos manam fer per a portar en Flandres la illustrissima archiduquessa, nostra molt cara e molt amada filla, y encara per raho de cert manament ques preten fonch per nos fet per a que fossen detengudes certas naus que ja eran en los mars de aqueixa ciutat».[9]

És a dir, a través d'aquesta reclamació dels arrendadors del dret del peatge de la ciutat i el regne de València, veiem que l'armada que traslladà la «il·lustríssima arxiduquessa», filla de Ferran II, es nodrí de naus «detingudes» per a aquesta finalitat específica, i també d'altres naus que en aquells moments «eren en los mars d'aqueixa ciutat». Si el trànsit comercial del grau de València es veié afectat fins al punt que els arrendadors del peatge hi perderen diners, no seria pel fet que cinc o sis naus deixaren d'acudir-hi durant uns quants mesos, sinó que estem parlant, ben probablement, del gruix de l'armada que acompanyà la infanta Joana. Així, totes les naus que foren obligades a sumar-se a l'armada cessaren d'acudir als ports valencians mentre estaven en missió d'escorta de la princesa i, per tant, cessaren també de pagar els corresponents peatges, cosa que perjudicà els arrendadors del dret, que havien satisfet al rei un import, de ben segur considerable, per tenir dret a recaptar el peatge. L'armada, doncs, sortí de València, i si és la mateixa que havia de dur el duc de Gandia cap a Roma en algun moment del mes de juny, és fàcil d'entendre que la ruta no seria València-Roma-Laredo-Flandes, sinó València-Gènova-Roma-Barcelona si, tal com diu la història, el viatge de retorn havia de dur a les Espanyes la princesa Margarida i aquesta es trobà a Burgos —que suplantaria Barcelona— amb el seu promès, el príncep Joan. La futura Joana la Boja i el seu seguici haurien desembarcat a Gènova i haurien continuat per terra cap a Flandes per l'anomenat «camí dels espanyols». La història oficial, és clar, desmenteix rotundament aquesta possibilitat: ens escenifica unes expedicions que surten i arriben pel Cantàbric i s'exposen a les inclemències de l'Atlàntic amb la costa de l'enemic francès com a únic recer en cas de naufragi. Aquesta ruta, però, atorga tot el protagonisme geogràfic a Castella, que és del que es tracta en aquest cas.[10]

3. 1493: UNA ARMADA BASCA PER PROTEGIR LA FLOTA D'EN COLOM

Així, la doctora León Guerrero ens dóna comptes de la formació d'una armada a la costa basca encarregada l'agost de 1495 des de Tarassona[11] (a l'Aragó, quan s'encetaven les Corts aragoneses) a l'armador bilbaí Juan de Arbolancha, «recolzat per En García de Cores, corregidor reial de Burgos, per bé que alguns nolis els organitzà a Sevilla el bisbe de Badajoz Juan Rodríguez de Fonseca. Tots dos ja eren vells coneguts des de l'organització de l'Armada de Biscaia, l'armada defensiva de l'expedició del segon viatge colombí».[12] Hem de confessar que ens ha cridat enormement l'atenció l'existència d'una armada destinada a defensar els disset navilis que integraren la segona expedició d'en Colom al Nou Món l'any 1493. En llegir l'article digital que la mateixa historiadora hi dedicava,[13] esbrinem que es tracta d'una flota molt peculiar muntada a corre-cuita a la costa cantàbrica per enfrontar-se, si calia, a una hipotètica esquadra que el rei de Portugal estaria preparant, bé per anar a les Antilles, bé per impedir que En Colom hi pogués tornar. L'Armada de Biscaia es situà a la badia de Cadis, provocà un incident amb naus portugueses que costà severes reclamacions de Joan II de Portugal als Reis Catòlics, i no sembla que tingués intervenció en cap tasca d'escorta i empara de la flota d'En Colom.[14] Després de la signatura del Tractat dit de Tordesillas, en què la monarquia hispànica arribà a un acord de partició de l'oceà amb Portugal (1494), estigué a punt de ser dissolta. A l'últim moment, però, i davant l'augment dels conflictes a la Mediterrània, els Reis Catòlics canviaren de parer i disposaren que la flota biscaïna traslladés el derrotat Boabdil i el seu seguici a l'Àfrica, i en acabat es desplacés a

Sicília on «la capitania passaria a mans “d’una persona principal i d’estat per capità general”».[15]

És simplement fantàstic comprovar com la història, un i altre cop, convergeix a mostrar-nos el mateix esquema: les disset naus del segon viatge d’En Colom, que tenen per capità general el català Pere Bertran Margarit i surten de Barcelona, no són capaces de trobar una escorta com Déu mana a la Mediterrània, i cal muntar expressament i fer venir fins a Cadis l’Armada de Biscaia, una forma d’escenificar per enèsima vegada la pretesa supremacia organitzativa, naval i militar de Castella. Bo i així, la Montserrat León conclou el seu treball amb una sentència tan agredolça com simptomàtica: «Després d’aquesta experiència mediterrània en què l’armada de Biscaia, més que desfer-se es dilueix en una de més gran, res més podem contar sobre aquest grup de naus d’homes del nord».[16] O sigui, la famosa armada basca es dissol en una de major, que és la flota catalana del Rei Catòlic a Sicília; es posa a les ordres d’una persona principal, que només podia ser En Bernat de Vilamarí, capità general de l’armada per a tots els regnes de la Corona catalana des del 1491, o bé el comte de Trivento, En Galceran de Requesens i Joan de Soler, antic capità de l’armada del rei de Nàpols Ferrante I i més tard capità general de l’armada de Ferran II durant la campanya de Màlaga. I a partir de la seva integració en la flota catalana a Sicília, de les naus biscaïnes no se’n sap res més. A tall de correspondència gentil a tot el que ens aporta la història oficial, malgrat la censura, apuntem una dada per si els estudiosos de l’armada basca no la coneixien i la volen aprofitar. I és que, segons el reconegut historiador Luis Suárez, per l’abril de 1495, En «Rodrigo Dávalos, amb els seus biscaïns, s’instal·là a Ischia, fent cessar l’amenaça sobre l’illa. En Galceran de Requesens, que no trigaria a comptar amb setanta-cinc vaixells, era a Messina».[17] Per tant, si donem per bo que algunes naus biscaïnes sota el comandament de l’esmentat Dávalos van prendre el control de l’illa d’Ischia, situada enfront del port de Nàpols, potser sí que ens trobem davant d’uns servidors bascos i càntabres dels Reis Catòlics acomplint algunes missions integrats en l’esquadra de Nàpols d’En Galceran de Requesens, comte de Trivento. Amb tot, si hem parlat d’una armada que havia d’escortar la segona expedició d’En Colom, que tothom sap que s’organitzà i va sortir de Barcelona; si veiem aquesta armada actuant a la Mediterrània per transportar el destronat Boabdil i el seu seguici a l’Àfrica; si acaben actuant a la campanya de Nàpols, es dissolen en la flota catalana, i després no tenim cap notícia del seu retorn al País Basc... no era més senzill que, en lloc de naus basques, es tractés de naus catalanes?

4. TOT S’ORGANITZA EN EL MARC DE LES CORTS CATALANES

Tornem a l’armada de Joana. Hem vist, per la carta del rei sobre els arrendadors del peatge, que almenys una part de l’armada que havia de traslladar Joana a Flandes l’estiu de 1496 es va aplegar a València. Ara bé, la història oficial no en diu res, de les naus de València, i només ens parla dels vaixells reunits a la costa basca per l’armador bilbaí Arbolancha amb la col·laboració del corregidor de Burgos, i més tard complementats amb alguns nolis fets a Sevilla a instàncies del bisbe Fonseca de Badajoz. L’absència de les naus de València en la documentació de l’armada de Joana no és innocent i ens remet a un paisatge molt familiar, de tan sovint que el trobem, i és la invisibilitat gairebé absoluta dels regnes catalans en la història —pretesa història— d’Espanya.

Podem afinar una mica més tot allò que envolta l’armada de Flandes si ens adonem que, un cop pactat el doble enllaç matrimonial amb la Casa d’Àustria i tenint en compte que l’any 1496 seria el de dur a terme aquestes noces, es convocaren Corts catalanes i valencianes a finals de 1495. El Dietari de la Generalitat catalana ens ho deixa molt clar en el següent apunt, corresponent al dia 29 de novembre: «Diumenge, a XXVIIII. En aquest die se trobaven en Daroca los excel·lentíssimos rey e reyna e príncep, nostres senyors, anant a la ciutat de Tortosa per tenir Corts als cathalans, e a la vila de Sant Mateu, hon ere convocada la [Cort] als valencians; e portaven dol del rey de Portugal, en lo matí, però, lo deprés mejar, isqueren [...] alteses riquíssimament richs vestits, e publicaren com eren fets dos matrimonis, lo hu del dit il·lustríssimo senyor príncep ab dona Margarita, filla del emperador dels romans, l’altre del fill del dit emperador, archiduch, ab la senyora infanta dona Joana, filla dels dits rey e reyna, nostres senyors».[18] En Coroleu precisa que aquelles Corts de Tortosa s’havien convocat el 31 d’octubre de 1495 des de la localitat castellana d’Alfaro, i que s’obriren el 14 de desembre del mateix 1495 al Capítol de la Seu tortosina.[19] L’anunci públic i solemne dels enllaços projectats del príncep Joan i la infanta Joana amb la Casa d’Àustria sembla fet expressament en territori de la Corona catalanoaragonesa (Daroca) pocs dies abans del començament de les Corts, tant les valencianes de Sant Mateu com les catalanes de Tortosa, de tal manera que seria en aquests parlaments on es decidirien les qüestions cabdals —financeres, de personal, etc— relatives a l’establiment i dotació de la Casa del príncep, i també a la confecció d’una armada per traslladar Joana a l’encontre del seu futur espòs, Felip el Bell, com de fet vèiem en la documentació valenciana. Per a En P. Erlanger, el matrimoni per poders de Joan amb Margarida tingué lloc precisament pel novembre de 1495, d’acord amb l’apunt del Dietari de la Generalitat, i el de Joana amb Felip «a començaments de 1496, a Valladolid».[20] Algú devia entendre les informacions a l’inrevés, per tal com veiem que el reputat Luis Suárez escriu, en canvi, que «a Malines, el 5 de novembre [de 1495], es celebraren les esposalles [de Felip i Joana] per paraules de present. Francisco de Rojas representava Joana. (...) Una cerimònia semblant per unir Joan amb Margarida tingué lloc a Valladolid. En aquesta ocasió, la núvia estava representada pel bastard Balduí».[21] Al marge d’intercanviar les

noces per poders de Joana i Felip (novembre a Malines) per les de Joan i Margarida (gener a Valladolid?), tant l'Erlanger com En Suárez coincideixen a situar a Valladolid pel gener de 1496 unes celebracions que per força tenien lloc entre ambaixadors flamencs i els prínceps hispànics i tots plegats en presència dels Reis Catòlics, els quals resulta que estan fefaentment documentats per la mateixa historia oficial a la Corona catalana. És el moment de recordar que els fills d'Isabel i Ferran solien viatjar amb la cort, i el príncep Joan no se separarà mai dels seus pares fins que el deixin «sol» per primer cop a la cort d'Almazán, precisament a partir del juliol d'aquell mateix 1496. El biògraf del príncep, duc de Maura, així ho corrobora: tant Ferran II com la reina van romandre tot l'hivern pel delta de l'Ebre, ja que «Ses Alteses havien ajuntat Corts Catalanes a Tortosa durant l'hivern de 1496; concloses, practicades les devocions pròpies de la Setmana Major i festejada allí la Pasqua florida, retornaren els Reis [a Castella, pretesament]».[22] En efecte, veiem que el dimecres 6 d'abril de 1496, ben just acabada de celebrar la Setmana Santa i el dilluns de Pasqua, el Dietari de la Diputació catalana registra que «en aquest die partí lo senyor rey de Tortosa e expiraren les Corts».[23] En l'assentament corresponent al dia 2 d'abril, segons els editors actuals del Dietari, es llegeix ratllat «En aquest die finiren les Corts que el senyor rey tenia en la ciutat de Tortosa a los cathalans»,[24] de manera que resta prou clar que les Corts catalanes es van cloure aquells primers dies d'abril i els monarques, segons el duc de Maura, hi van romandre fins aleshores. Per tant, els casaments per poders que uns situen al novembre de 1495 i d'altres a principis de 1496 no tingueren lloc a Valladolid, sinó en algun indret dels regnes catalans.

Sigui com sigui, la concatenació de dates i la successió d'esdeveniments en clau catalana és diàfana, sobretot a partir de l'anunci a Daroca dels enllaços dels prínceps Joan i Margarida i Felip i Joana, el 29 de novembre de 1495. Vegem-ho. Sabem que els Reis Catòlics eren a l'Aragó des de mitjans d'agost de 1495. Ferran II escriu a Roma el 22 d'agost de Tarassona estant, on ratifica la concessió d'una canongia a Tarassona mateix per a un nebot d'En Joan de Coloma.[25] El biògraf del cardenal Cisneros també es fa ressò d'aquesta llarga estada dels sobirans al reialme aragonès: «Els primers contactes documentats entre en Cisneros i el Cabildo de Toledo es dugueren a terme pel setembre de 1495 a la Cort, resident a Tarassona».[26] La consagració de Cisneros com a arquebisbe de Toledo tingué lloc l'11 de setembre a Tarassona,[27] fora de Castella. També és curiós. Cisneros no prendrà possessió de la seva seu episcopal a Toledo fins al setembre de 1497.[28] «Durant més de dos anys, Fray Francisco desaparegué de l'escenari local, tant pel que fa a la Província franciscana de Castella, com pel que toca a les institucions i homes de l'Església de Toledo. De gust o amb desgana, seguí la Cort itinerant dels Reis Catòlics».[29] És del tot incongruent: una cort itinerant que no parava de moure's per Castella, però en dos anys no hi ha ni una sola oportunitat de passar per la vella capital visigòtica i el pobre arquebisbe no pot anar a possessionar-se de la seu de Toledo. Al nostre Erasme ja insinuàvem que aquesta «Tarassona» on, estranyament, té lloc la solemne consagració del nou arquebisbe de Toledo podria estar-se celebrant, en realitat, la pujada a la cadira arxiepiscopal de Tarragona d'En Pere Folch de Cardona, que segons la història no assolirà aquesta dignitat fins 20 anys exactes després, el 1515.[30]

El 27 d'octubre de 1495 veiem que Ferran II escriu des d'Alfaro carta al batlle de València Diego de la Torre, perquè pagui al reboster de taula Pedro Vergara les despeses de transportar de Tarassona a Alfaro unes confitures per a l'entrada de la «reina de Navarra».[31] Al marge de la veracitat o la conveniència política de la hipotètica entrevista amb Caterina de Navarra, situar-nos a Alfaro, des d'on es diu que el 31 d'octubre es convocaran les Corts catalanes a Tortosa per al proper desembre, serveix per salpebrar amb un polsim de castellanitat un període de temps en què la monarquia apareix políticament i geogràficament bolcada cap a la Corona catalana. Continuem amb l'obertura dels parlaments català (14 de desembre) i valencià (el 16 de desembre, Ferran II escriu carta des de Sant Mateu,[32] on passaria el Nadal, per tal com tenim cartes seves emeses des d'aquesta vila els dies 23 i 28 de desembre, i encara una altra a principis de 1496).[33] El 12 de gener, el rei ja escriu des de Tortosa,[34] i com que no tornarem a trobar correspondència datada a Sant Mateu, hem d'entendre que les Corts valencianes romandrien obertes i pendents de pròrroga i cloenda, sense més precisió: no pas en va no s'ha trobat cap rastre dels furs atorgats ni de les actes d'aquest parlament.[35] Abans, el 3 de gener de 1496, els monarques ratifiquen a Ulldecona —tal vegada en trànsit de Sant Mateu cap a Tortosa— les capitulacions dels dos matrimonis, que també seran aprovades pel príncep el dia 26 del mateix mes;[36] es clausuren les Corts catalanes i Ferran II marxa de Tortosa (6 d'abril de 1496).

5. UN DIA A ALMANSA, L'ENDEMÀ A ALMAZÁN

Els Reis Catòlics i els seus fills es troben pel maig a Almazán (Soria), on la història pretén que s'instal·là la cort-col·legi del príncep Joan. Amb data 20 de maig, Isabel i Ferran hi atorguen fins a dotze cartes de mercè[37] i investeixen oficialment el seu fill amb el títol de príncep d'Astúries.[38] En carta al batlle de València (9 de juny, alerta, des d'Almansa), el rei manifesta que el duc de Gandia podria viatjar des de València a Roma en una armada que ell ha manat fer i que per documents posteriors sabem que s'estava aplegant a València per dur Joana a Flandes. L'endemà mateix, però, el 10 de juny de 1496, des d'Almazán i no pas Almansa, Ferran II renova el nomenament de cònsol per a tots els seus súbdits a Gènova per En Joan Antoni Grimaldis.[39] És físicament impossible que la cort fos un dia a Almansa i l'endemà a Almazán. Per tant, es fa evident que almenys una de les cartes hauria patit un procés de

reescriptura. I com que tota la documentació procedent de Castella ens situa sempre la cort a Almazán entre el 30 d'abril i l'11 de juliol, hem d'entendre que la carta anòmala és la datada a Almansa el dia 9 de juny, que procedia de l'Arxiu Reial de València, en document transcrit pel sr. Leopold Piles i Ros al pare Batllori.[40] Bo i així, si hagués sigut veritat que les corts del príncep Joan i dels Reis Catòlics es trobaven a Almazán, el copista de la carta del 9 de juny no hauria tingut oportunitat d'equivocar-se. La cort del malaltís hereu del tron, però, s'emplaçà gairebé amb tota certesa a Alacant, terra privilegiada per a l'acollida hivernal de persones convalescents o delicades de salut, tal com argumentem llargament a l'Erasme,[41] i d'aquí els errors dels copistes: en els documents guardats a Castella, Alacant fou substituïda per «Almazán», mentre que en la carta arxivada a València es castellanitzà Alacant per «Almansa», segurament abans que el consell censor decidís fixar per al futur que la llar principesca havia estat situada en la injustificable vila d'Almazán.

6. FERRAN CAP A CATALUNYA, ISABEL CAP A LAREDO. I EL PRÍNCEP?

El dia 11 de juliol de 1496, «segons les letres vengudes de la cort del senyor rey, partí sa magestat de la vila de Almaçan per venir en Cathalunya ab son exèrcit, per entrar en França, per quant lo rey de França, ab son exèrcit, anava en Itàlia contra los alliats del senyor rey. E lo die mateix partí la senyora reyna e senyor príncep ab la senyora archiduquessa, sa filla, per anar-la recollir en la armada de mar en lo port de Laredo, per anar a l'archiduch, son marit, en Flandes».[42]

El Dietari de l'antiga Diputació catalana, esporgat completament de notícies que poguessin aportar algun indici de catalanitat al Descobriment d'Amèrica, està farcit, alhora, de textos absolutament acomodats a la història manipulada en favor de Castella. Aquest que acabem de transcriure n'és un exemple genuí, per tal com hi detectem totes les precisions que la historiografia moderna ens brinda al voltant d'aquesta separació geogràfica dels Reis Catòlics: des d'Almazán, Ferran ve cap a Catalunya mentre Isabel, amb tots els seus fills, tots, enfila cap a Laredo. Si fem memòria, l'apunt es contradiu notòriament amb la dada que ens proporcionava el biògraf del príncep Joan, segons el qual, Isabel i Ferran es separaren tots dos al mateix temps del príncep hereu, per primera vegada a la vida tots dos alhora —ho repetim—, en deixar-lo a Almazán: «festejada allí [a Tortosa] la Pasqua florida, retornaren els Reis [a Castella, pretesament], tot deturant-se a Almazán, on deixaren instal·lat en Cort pròpia el Príncep d'Astúries i de Girona, de qui per primera vegada se separaven simultàniament tots dos, sense altra raó justificadora que la d'emancipar-lo».[43] En referència a Isabel la Catòlica, En Manuel Fernández Álvarez també parla de «completar la formació del seu fill, a qui ja s'havia posat casa pròpia a la vila soriana d'Almazán, amb la seva petita Cort i amb els seus consellers —castellans tots, una dada a tenir en compte [remarca]—, perquè s'anés formant en el delicat ofici de governant d'un poble».[44] Aquestes darreres frases contenen alguns elements que avalen la nostra tesi segons la qual, el príncep de divuit anys —fets el 30 de juny de 1496— restaria a Alacant, i no a Almazán, rebent formació política, alliberat per primer cop de la tutela protectora dels seus pares, però sense intervenir encara en tasques rellevants de govern, motiu pel qual segurament protestaven els jurats de València,[45] que devien aspirar a unes Corts presidides pel príncep i no per l'infant Enric, a qui el 18 de maig s'havia atorgat una lloctinència general del regne de València que per rang i per llei corresponia a l'hereu del tron.[46]

Així, doncs, segons En Fernández Álvarez i el Dietari de la Generalitat, el príncep Joan viatjà a Laredo per acomiadar la seva germana, però segons el duc Gabriel Maura i també En Hugh Thomas, que beu d'En Romeu de Armas, «el príncep s'establí a Almazán després de la partida de la cort pel juliol de 1496».[47] No és l'única discrepància entre historiadors. Aviat en detectarem una altra. El dissabte 30 de juliol «entrà en la ciutat de Barchinona la majestat del senyor rey, venint del regne de Castella, ab gran nombre de gent de guerra, per entrar en lo regne de França a fer guerra en defensió de la liga, per quant se dehia [que] lo rey de França passava ab gent d'armes en Itàlia».[48] El dilluns 8 d'agost «partí de Barchinona la magestat del senyor rey, la via de Gerona».[49]

7. ISABEL LA CATÒLICA, EN TERRES CATALANES

Lligada amb tot el que hem exposat, ara hem de parar atenció a una nova circumstància. Isabel de Portugal, la mare d'Isabel la Catòlica, morí el 15 d'agost de 1496 a Arévalo, diu la història.[50] El pare Tarsicio de Azcona ens notifica que «Isabel fou nomenada hereva universal de la seva mare, però no tingué el consol de poder-li tancar els ulls, perquè estava desplaçada a terres del principat de Catalunya».[51] Aquesta dada és determinant. Totes les informacions que havíem vist fins ara estableixen de forma clara que la Reina Catòlica sortí d'Almazán (Soria) a mitjans de juliol de 1496 en direcció a Laredo (Cantàbria), on la trobem el 21 d'agost passant l'última nit al vaixell que l'endemà s'endurà Joana cap a Flandes. Com pot ser que el biògraf canònic d'Isabel ens digui que sis dies abans d'aquest 21 d'agost, la Reina Catòlica no podia vetllar la seva mare a Arévalo perquè s'havia desplaçat a terres catalanes?

Els símptomes comencen a ser clamorosos. Sabem que hi ha una armada que s'aplega a València, però València no tenia un port construït en aquells moments.[52] Les naus que s'anaven detenint per formar part de la flota no podien restar dies i dies a mercè de la mar davant de la capital, per la qual cosa haurien de buscar un refugi natural on amarrar o tirar l'àncora. Una solució parcial l'aportaria la desembocadura del Xúquer, a Cullera, però l'acumulació indefinida de vaixells al cabal del riu segurament acabaria destorbant el trànsit habitual d'un port amb alta activitat i drassanes conegudes.[53] L'alternativa, aleshores, passaria per acumular la flota a la badia d'Alacant, que sí que tenia extensió i fondària per acollir un gran nombre de naus. La prova, per si calgués, ens l'aporta En Luis Suárez quan comenta que els primers preparatius per a la reconquesta de Nàpols, un any i mig abans, anaven a un ritme molt lent: «En finalitzar l'any 1494 la flota d'En Requesens encara estava a Alacant i els soldats d'en Gonzalo acampaven a Cartagena».[54] Més endavant, el mateix autor ens assabentava, com ja hem vist, que l'embalum d'aquella flota era de setanta-cinc vaixells.[55]

Així, si el pare Azcona diu la veritat respecte al viatge de la Reina Catòlica cap a terres catalanes, tindríem que Isabel i Ferran parteixen probablement d'Alacant, on han deixat el príncep instal·lat en Casa pròpia i envoltat de la seva petita cort-col·legi, i han navegat amb les infantes en l'armada feta aplegar a València —però refugiada a Alacant— fins a Barcelona, per tal d'acompanyar Joana. A la ciutat comtal s'aplegarien més vaixells per engruixir l'armada, sens dubte. Aquí és quan s'afegirien a la flota «alguns nolis organitzats a Sevilla per Juan Rodríguez de Fonseca». El bisbe de Badajoz a Sevilla? És clar, la història diu que aquest prelat fou el primer responsable de les esquadres de les Índies. Però si la Casa de Contractació primigènia estava situada a la Llotja de Barcelona entre 1494 i 1501, com defensàvem en un article anterior,[56] tindria un enorme sentit que l'organitzador dels nolis amb destí al Nou Món fos alguna dignitat catalana. D'En Fonseca ens diuen que havia començat sent ardiaca d'Olmedo (Oriola?), el 1493 era canonge i ardiaca de Sevilla, i entre 1494 i 1499 fou bisbe de Badajoz.[57] Per què «de Bada-joz»? Què passaria si estiguéssim parlant del rector de Bada-lona? Si les naus que havien de romandre a Barcelona es refugiaven del mal temps a la desembocadura del Besòs; si En Colom fou rebut pels reis en tornar del primer viatge al cenobi badaloní de Sant Jeroni de La Murtra; si el descobridor pernoctà en un mas badaloní d'antiga propietat dels Colom, proper a Sant Jeroni; si d'aquest monestir procedia el pare Ramon Pons, escripturat com a Ramon Pané i considerat el primer «antropòleg» de les Índies, que viatjà en la segona expedició d'En Colom organitzada per en Fonseca; i si a la Biblioteca avui dita «Colombina» d'En Ferran Colom s'hi guardava «el manuscrit de les Practiques e costumes de la rectoria de Badalona»,[58] potser caldria considerar si el tal Juan Rodríguez de Fonseca seria En Ferran Colom. Tots dos són personatges religiosos, els dos noms acaben amb les mateixes lletres, el «Rodríguez» seria per castellanitzar, i «Fonseca» podria ser un eufemisme cruel pel fet que, havent obligat En Ferran Colom a entrar en religió perquè no tingués descendència legítima, és com si li haguessin «assecat la font» per tenir fills. El fet que la història manipulada ens presenti el bisbe Fonseca com un rival o enemic d'En Cristòfor Colom fa pujar la probabilitat que, en la història real, es tractés del fill de l'almirall. La biografia és sucosa i permet d'intuir més punts en comú entre el presumpte Fonseca i En Ferran Colom. Sobre el paper, aquest Fonseca mor al 1524, deu anys abans que un altre Fonseca famós, l'arquebisbe de Toledo Alfonso de Fonseca (1475-1534), erasmista i fundador de col·legis, que tingué per secretari En Joan de Vergara, un intel·lectual processat per erasmisme i germanastre de l'anomenat Bernardino Tovar, «alma erasmizante del grupo de Alcalá».[59] No s'hauria de descartar que rere aquest altre Fonseca també s'amaguin alguns dels trets o fets del segon fill del descobridor. No hi podem dedicar més espai. Qui estigui al cas de la nostra identificació entre Erasme de Rotterdam i En Ferran Colom hi sabrà trobar punts de contacte i fils per estirar.

Durant la setmana llarga que Ferran el Catòlic s'estigué a la capital catalana (hi arribà el 30 de juliol de 1496 i en partí el 8 d'agost), els vaixells provinents d'Alacant i València es deurien refugiar a les desembocadures del Besòs i del Llobregat. I és aquí, dèiem, quan els pretesos nolis sevillans d'En Rodríguez de Fonseca —en realitat, vaixells detinguts, emparats o noliejats a Barcelona per En Ferran Colom— s'incorporarien a l'armada. En sentit figurat, doncs, aquestes també serien unes «naus d'En Colom» que participarien en l'escorta marítima de la infanta Joana.

Fixem-nos ara en què ens diu la Bethany Aram: «El 1496, la reina nomenà les cases oficials per a Joana i el seu germà Joan».[60] Tot i que ens avisen que és Isabel qui ho determina, veiem que abans del maig de 1496, tant Isabel com el seu espòs són a Tortosa des del 14 de desembre de 1495 i no es mouen de l'entorn català fins després de celebrar la Pasqua Florida, a primers d'abril de 1496. Per tant, les decisions que s'han pres i les provisions que s'han fet, si són de 1496 com afirma l'Aram, es confirma que tenen lloc en el marc de les Corts catalanes o de les valencianes. Prendria força sentit, aleshores, que la cort del príncep es situés a la Corona catalana, a Alacant, que també seria el port on s'estava ajuntant l'armada, la mateixa armada que el 9 de juny des d'Alacant —i no des d'Almansa— anunciava el rei al batlle de València que serviria per dur el duc de Gandia a Roma, si aquest encara no havia partit.

Pel que respecta a la mare de la Reina Catòlica, En Prescott ens assegura que «sempre fou objecte de les atencions més afectuoses per part de la seva filla, qui per si mateixa acudia a les seves necessitats, i vetllava sobre els seus darrers anys amb la més tendra sol·licitud».[61] Encara que el text paga el clàssic peatge embafador del panegirista rendit a la figura de la reina, si l'acceptem literalment hem d'entendre que Isabel es passava la vida a Arévalo, al

costat de la seva mare, cosa que la cronologia oficial ens desmenteix amb rotunditat. Aleshores, com es pot conciliar aquesta informació amb la famosa cort itinerant dels Reis Catòlics? Ho tornarem a dir: això només s'entén si «Arévalo» tapa Alacant, que sí que seria un indret de residència regular dels monarques, juntament amb València. En aquest sentit anotem, a més, que qui es nomena com a comptador major de la nova Casa del príncep és En Juan Velázquez de Cuéllar, el comptador major i majordom de la mare d'Isabel la Catòlica. Si hem de fer cas de la història, però, la petita cort del príncep s'instal·la a Almazán tres mesos abans (maig) de la mort a Arévalo (agost) de la vella reina Isabel de Portugal, per la qual cosa hem de suposar que En Velázquez de Cuéllar, que acompanyaria la seva senyora fins a l'últim alè, o bé tenia el do de la ubiqüitat, o bé «Arévalo» i «Almazán» són els substituts castellans d'Alacant, de manera que el comptador major podria exercir els seus càrrecs de forma simultània en servei de l'àvia i del nét.

A la segona part d'aquesta comunicació continuarem examinant les contradiccions de la versió oficial i els indicis de catalanitat de tots aquesta afers i trobarem, a la fi, el vincle de les naus d'En Colom amb l'armada de Joana la Boja.

PEP MAYOLAS

Notes bibliogràfiques:

[1] BETHANY ARAM, La reina Juana. Gobierno, piedad y dinastía, Marcial Pons, Ediciones de la Historia SA, Madrid, 2001, p. 63, nota 105.

[2] MANUEL FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Isabel la Católica, Espasa Libros SLU, Barcelona, 2012, p. 478.

[3] Ídem.

[4] WILLIAM H. PRESCOTT, Historia del Reinado de los Reyes Católicos D. Fernando y Dña. Isabel, Círculo de Amigos de la Historia, Barcelona, 1973, vol. 2, p. 170.

[5] BETHANY ARAM, ob. cit., p. 64, nota 108.

[6] MARIA MONTSERRAT LEÓN GUERRERO, "La Armada de Flandes y el viaje de la princesa Juana" dins Revista de Estudios Colombinos, Seminario Iberoamericano de Descubrimientos y Cartografía y Centro de Estudios de América (Casa Colón de Valladolid), Valladolid, 2009, nº 5, p. 53-62.

[7] MIQUEL BATLLORI i MUNNÉ, La família Borja, Eliseu Climent, editor, València, 1994, vol. IV de l'Obra Completa, p. 130, nota 24.

[8] Ídem.

[9] ERNEST BELENGUER CEBRIÀ, Col·lecció documental del regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516), Fundació Noguera, Barcelona, 2011, vol. II, p. 653, document 287.

[10] PEP MAYOLAS, Erasme i la construcció catalana d'Espanya, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2014, p. 212-213.

[11] MARIA MONTSERRAT LEÓN GUERRERO, ob. cit., p. 55.

[12] Ídem, p. 56.

[13] MARIA MONTSERRAT LEÓN GUERRERO, "La Armada de Vizcaya, primera armada defensiva para el Nuevo Mundo" dins Euskosare.org, 23 de juliol de 2009: http://www.euskosare.org/komunitateak/ikertzaileak/ehmg/2/txostenak/armada_vizcaya

[14] Ídem.

[15] MARIA MONTSERRAT LEÓN GUERRERO, "La Armada de Vizcaya, primera armada defensiva para el Nuevo Mundo", ob. cit.

[16] Ídem.

[17] LUIS SUÁREZ, Los Reyes Católicos, Editorial Ariel SA, Barcelona, 2004, p. 781.

[18] Dietaris de la Generalitat de Catalunya, Volum I, anys 1411-1539, 2a. Edició, 2004, p. 284.

[19] JOSÉ COROLEU é INGLADA i JOSÉ PELLA y FORGAS, Las Córtes Catalanas, Imprenta de la Revista Histórica Latina, Barcelona, 1876, p. 324.

[20] PHILIPPE ERLANGER, Carlos V, Salvat Editores SA, Barcelona, 1985, p. 16-17.

[21] LUIS SUÁREZ, Los Reyes Católicos, ob. cit., p. 784.

[22] GABRIEL MAURA GAMAZO, El Príncipe que murió de amor, Aldebarán Ediciones SL, Madrid, 2000, p. 69.

[23] Dietaris de la Generalitat de Catalunya, Volum I, ob. cit., p. 284.

[24] Ídem, nota C.

[25] ANTONIO DE LA TORRE, Documentos sobre relaciones internacionales de los Reyes Católicos, CSIC, Patronato "Marcelino Menéndez Pelayo", Biblioteca "Reyes Católicos", Barcelona, 1965, vol. V (1495-1497), p. 123.

[26] JOSÉ GARCIA ORO, El Cardenal Cisneros. Vida y empresas, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1992, vol. I, p. 69.

[27] Ídem, p. 70.

[28] Ídem, p. 88.

[29] Ídem.

[30] PEP MAYOLAS, Erasme i la construcció catalana d'Espanya, ob. cit., p. 248-249.

[31] ANTONIO DE LA TORRE, Documentos sobre relaciones internacionales de los Reyes Católicos, ob. cit., vol. V (1495-1497), p. 160.

[32] Ídem, p. 171.

[33] Ídem, p. 179.

[34] Ídem, p. 183.

[35] ERNEST BELENGUER i CEBRIÀ, València en la crisi del segle XV, Edicions 62, SA, Barcelona, 1976, p. 223.

[36] TARSICIO DE AZCONA, OFM, Isabel la Católica, La Editorial Católica SA, Madrid, 1964, p. 712.

[37] GABRIEL MAURA GAMAZO, ob. cit., p. 160.

[38] LUIS SUÁREZ, “Primera etapa en la institución del Principado de Asturias” dins Boletín de la Real Academia de la Historia, Madrid, 2000, Tom CXCVII, Quadern n. III, p. 461.

[39] ANTONIO DE LA TORRE, ob. cit., p. 282.

[40] MIQUEL BATLLORI i MUNNÉ, La família Borja, ob. cit., p. 130, nota 24.

[41] PEP MAYOLAS, Erasme i la construcció catalana d’Espanya, ob. cit., p. 207-233.

[42] Dietaris de la Generalitat de Catalunya, Volum I, ob. cit., p. 285.

[43] GABRIEL MAURA GAMAZO, ob. cit., p. 69.

[44] MANUEL FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Isabel la Católica, ob. cit., p. 475.

[45] ERNEST BELENGUER i CEBRIÀ, València en la crisi del segle XV, Edicions 62, SA, Barcelona, 1976, p. 230-231.

[46] Els jurats de València protestaren el 3 de juny contra la lloctinència de l'infant Enric d'Aragó, comte d'Empúries, tot al·legant que la seva designació "amb facultats per presidir i clausurar Corts i parlaments (...) constituïa un contrafur flagrant a la legislació emanada d'Oriola (1488) i refermada a Sant Mateu (1495)". Pel març de 1497, en una llarga carta al rei, encara s'oposaven a la celebració d'un parlament "invocant la legislació anteriorment esmentada per la qual la presidència de l'infant Enric era il·legal". Vg. ERNEST BELENGUER i CEBRIÀ, València en la crisi del segle XV, ob. cit., p. 230-231. Al nostre llibre d'Erasme ja argumentàvem que aquesta il·legalitat d'un lloctinent de sang reial com a president de Corts es devia, probablement, al fet que al regne (a Alacant) hi havia un personatge de rang més elevat que el cosí del rei, i aquest només podia ser el príncep hereu o tal vegada, en alguns moments, el rei mateix, de manera que seria al príncep o al rei a qui pertocaria presidir i clausurar les Corts. Vg. PEP MAYOLAS, Erasme i la construcció catalana d'Espanya, ob. cit., p. 207-209. Entenem, però, que si la petita cort-col·legi del príncep s'havia establert a Alacant, tal com defensem al llibre, i Ferran II havia designat com a lloctinent del regne l'infant Enric, seria perquè el sobirà encara no devia veure el seu fill prou capacitat o madur per a la tasca d'arbitrar políticament el parlament dels valencians.

[47] HUGH THOMAS, El Imperio español. De Colón a Magallanes, Editorial Planeta SA, Barcelona, 2006, p. 839, nota 4.

[48] Dietaris de la Generalitat de Catalunya, Volum I, ob. cit., p. 285.

[49] Ídem.

[50] MARIA MONTSERRAT LEÓN GUERRERO, "La Armada de Flandes y el viaje de la princesa Juana" dins Revista de Estudios Colombinos, ob. cit., p. 60.

[51] TARSICIO DE AZCONA, OFM, ob. cit., p. 713.

[52] És coneguda l'anècdota que, a finals del segle XV, la ciutat de València havia començat a reunir un fons destinat a sufragar les obres d'un port artificial, però a mitjans dels anys 90 el Rei Catòlic el manllevà per a les seves necessitats financeres.

[53] JOANJO ALBINYANA, “La substitució de la vila de Cullera per la de Cuéllar en els textos de la Història d’Espanya i de la descoberta d’Amèrica”, conferència dictada en el marc de l’XI Simposi de la Descoberta Catalana d’Amèrica, Institut Nova Història, Arenys de Munt, 26 de novembre de 2011.

[54] LUIS SUÁREZ, Los Reyes Católicos, ob. cit., p. 776.

[55] Ídem, p. 781.

[56] PEP MAYOLAS, “La fantasmagòrica casa de contractació de Barcelona per anar a les Índies (1493-1503)”, Institut Nova Història, 31 de maig de 2016, https://www.inh.cat/articles/La-fantasmagorica-casa-de-contractacio-de-Barcelona-per-anar-a-les-Indies-1493-1503-

[57] BARTOLOMÉ SÁNCHEZ DE FERIA, Palestra sagrada, o Memorial de santos de Córdoba, con notas y reflexiones críticas, sobre los principales sucesos de sus Historias, Oficina de Juan Rodríguez, Córdoba, 1772, Tom IV, p. 427.

[58] CAIUS PARELLADA i CARDELLACH, Colom venç Colombo, Aleu & Domingo, SL, Barcelona, 1986, p. 178.

[59] MARCEL BATAILLON, Erasmo y España, Fondo de Cultura Económica, Madrid, 1995, p. 213.

[60] BETHANY ARAM, ob. cit., p. 54.

[61] WILLIAM H. PRESCOTT, ob. cit., vol. II, p. 170.